

Bożena Bednarek-Michalska

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Horyzont 2020 i Erasmus+ - przygotuj się na „open access!”

Komunikat informuje o nowym podejściu Unii Europejskiej do upowszechniania wyników badań naukowych finansowanych z pieniędzy podatników w nowych programach naukowych. Przybliża zasady i procedury tym którzy będą ubiegali się o dofinansowanie swoich badań w nowej perspektywie finansowej Komisji Europejskiej. Opisuje modele open access, które mają być zastosowane w tych propozycjach.

Pisałam już nie raz na łamach *Głosu Uczelni* na temat nowych modeli publikowania naukowego tzw. modeli open access. Teraz jest doskonała okazja a nawet konieczność, by do sprawy wrócić, ponieważ rozpoczęły się nowe unijne programy wsparcia finansowego dla nauki Horyzont 2020 i Erasmus+, w których znajduje się wymóg otwartego publikowania. Poznajmy zatem reguły, do jakich przyjdzie nam się zastosować.

Wszystko, przypomnę, zaczęło się od naukowców, fizyków i matematyków, potem medyków w roku 1992, kiedy to zaczęto budować w USA otwarte repozytoria preprintów. Internet dał możliwość szybszej wymiany wiedzy i upowszechniania wyników badań bez oczekiwania na druk w klasycznym czasopiśmie drukowanym. Po 20 latach „naukowa fala otwartości” rozprzestrzeniła się na cały świat i spowodowała widoczność milionów artykułów naukowych w Internecie: monografii, kursów, e-laboratoriów, materiałów dydaktycznych oraz surowych danych badawczych. Argumenty, że nauka, która w wielu przypadkach finansowana jest z pieniędzy publicznych, powinna efekty swoich badań i inne osiągnięcia upowszechniać za darmo w Internecie, przekonały wielu donatorów, w tym także Komisję Europejską. Szczególnie istotne stało się to po wielu protestach noblistów, badaczy, dydaktyków, studentów, bibliotekarzy akademickich zaniepokojonych coraz droższą subskrypcją baz danych i czasopism naukowych. Nie bez winy byli tu wydawcy światowi narzucający nauce wysokie ceny i dość restrykcyjne prawnie zasady publikowania. Praktyka bowiem jest taka, że naukowcy oddając swoje prace naukowe do wydawcy, podpisywali umowy wydawnicze odbierające im wszystkie prawa autorskie majątkowe, nie otrzymując w zamian honorariów. Ich własne biblioteki musiały zaś kupić czasopisma, w których publikowali, czy dla których recenzowali, by mieć dostęp do artykułu swojego pracownika. Jeśli jakiejś uczelni nie było stać na taki zakup, nie miała dostępu do prac swoich pracowników. Ponadto artykuły znajdujące się w drogich bazach (*de facto* zamkniętych dla szerszego odbioru) były widoczne jedynie w bogatych krajach, a przez to mniej cytowane. Ten stary system publikowania dość szybko przestał się sprawdzać w nowej internetowej erze. Na początku tego wieku wydawało się, że wydawcy tacy jak Elsevier, Springer, Emerald, Wiley, Ebsco obronią się przed tą nowinką, ale dziś wiedzą już, że mają do

czynienia z nowym poważnym modelem komunikacji naukowej, stworzonym przez samych naukowców, i nie można go zignorować.

Nowy model komunikowania naukowego zwany potocznie open access wyszedł poza krąg eksperymentów poszczególnych badaczy oraz działań oddolnych instytucji naukowych czy ruchów społecznych, a wpisał się w oficjalną politykę nie tylko rządu USA, Wielkiej Brytanii i agend odpowiedzialnych za naukę w tych krajach, ale i Komisji Europejskiej, co przekłada się rzecz jasna na Polskę i to dość konkretnie. Nie tylko polski rząd musi wziąć pod uwagę rekomendacje unijne i raportować co 2 lata, jak rozwija politykę open access, ale i naukowcy mają do wypełnienia szereg nowych obowiązków, jeśli aplikują do unijnych funduszy.

HORYZONT 2020

Komisja Europejska eksperymentowała przez wiele lat z modelem otwartym w VII Programie Ramowym i zdecydowała, że w nowej perspektywie finansowej *Horyzont 2020* zobliguje wszystkich grantobiorców do otwartego upowszechniania wyników badań, jakie powstaną z dotowanych projektów (zob. HORIZON 2020 in brief. The EU Framework Programme for Research & Innovation. [dokument elektroniczny]. [data dostępu 24 marca 2014]. Dostępne w: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/news/horizon-2020-brief-eu-framework-programme-research-innovation>. ss. 26.)

Nieoficjalne logo programu. © Komisja Europejska. Dostępny w: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/information-communication-technologies-horizon-2020>.

Naukowcy, którzy zamierzają aplikować do Horyzontu 2020 czy Erasmusa+ lub być partnerami w takich projektach muszą się już dziś przygotować do otwartego upowszechniania wyników badań, zrozumieć co to znaczy „otwarte”, zdobyć wiedzę na temat tego, gdzie mogą upowszechniać swoje prace, kiedy, na jakich zasadach prawnych, wiedzieć, co to są wolne licencje, które dają im możliwość decydowania o własnej pracy i zakresie jej upublicznienia itp. Warto pamiętać, że z problemem

spotkają się już na poziomie aplikowania do programu, gdzie trzeba dokładnie zaplanować, jak się będzie upowszechniało wyniki badań, nie mówiąc o umowie, w której będzie trzeba podpisać faktyczne i bardzo szczegółowe zobowiązanie.

Polska jest także przygotowana częściowo do realizacji tych zadań. Bibliotekarze akademicy z niektórych ośrodków w Polsce przygotowali infrastrukturę pozwalającą na otwarte upowszechnianie wyników badań, wiele uczelni w kraju ma repozytoria instytucjonalne takie jak rUM@K (<http://repozytorium.umk.pl/>) czy bibliotekę cyfrową (patrz: Federacja Bibliotek Cyfrowych <http://fbc.pionier.net.pl/>), która także może upowszechniać wyniki badań, a niektóre mają nawet czasopisma otwarte tak, jak UMK. Bibliotekarze na UMK są także przygotowani do doradzania, w jakich czasopismach i na jakich zasadach będzie można publikacje planować. Znają bazy danych czasopism otwartych i polityki wydawców światowych w tym zakresie. Te uczelnie, które nie mają swoich repozytoriów będą mogły skorzystać z ogólnopolskiego repozytorium otwartego CEON, które obsługuje ICM UW. Komisja Europejska znając niedostatek infrastruktury w poszczególnych krajach sama także przygotowała repozytorium europejskie Zenodo <http://www.zenodo.org/> w CERN, które może przyjmować prace tych wszystkich, którzy nie mają możliwości upowszechniania wiedzy na poziomie narodowym. W portalu OpenAIRE można znaleźć informacje po angielsku <https://www.openaire.eu/oa-in-h2020/h2020/> o wymogach Horyzontu 2020.

Ponieważ Komisja Europejska rekomenduje zarówno składanie wyników badań do repozytoriów (np. w postaci preprintów), jak i publikowanie ich w czasopismach naukowych, to w grantach będzie można zaplanować pieniądze na otwarte publikowanie. Wiele czasopism naukowych znanych wydawców ma politykę open access, ale pobierają oni pieniądze na pokrycie kosztów publikowania. UE jest na to przygotowana i będzie taki model finansowała: zob. *Fact sheet: Open Access in Horizon 2020*, [dokument elektroniczny]. [data dostępu 24 marca 2014]. Dostępne w: https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/FactSheet_Open_Access.pdf.

Oczywiście wszystkie informacje znajdują się w oficjalnych instrukcjach unijnych powiązanych z programami, ale są także przygotowywane pierwsze „pigułki” dedykowane tylko temu aspektowi, z których warto skorzystać. W Polsce z pewnością będą to krajowy http://www.kpk.gov.pl/?page_id=59 i lokalne punkty kontaktowe, ale taką informację opracowuje także Koalicja Otwartej Edukacji w portalu „Uwolnij Naukę”: <http://uwolnijnauke.pl/open-access-w-horyzoncie-2020/>.

ERASMUS+

Warto jednocześnie wiedzieć, że działania związane z edukacją finansowane przy wsparciu programu Erasmus+ mają wymóg otwartości. Erasmus+ będzie wspierał finansowo organizatorów kształcenia lub nauczycieli tworzących otwarte kursy e-learningowe czy otwarte podręczniki, ale wszystkie materiały edukacyjne będą musiały być wolnodostępne i stosować odpowiednie licencje otwarte.

Logo programu. © Komisja Europejska. Dostępny w: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm.

Na stronie 12 przewodnika po programie zatytułowanego: The Erasmus+ Programme Guide http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/documents/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf możemy przeczytać: *Erasmus+ promotes the open access to materials, documents and media that are useful for learning, teaching, training, youth work and are produced by projects funded by the Programme. Beneficiaries of Erasmus+ grants producing any such materials, documents and media in the scope of any funded project should make them available for the public, in digital form, freely accessible through the Internet under open licences. Beneficiaries are nonetheless allowed to define the most appropriate level of open access, including limitations (e.g. interdiction of commercial exploitation by third parties) if appropriate in relation to the nature of the project and to the type of material. The open access requirement is without prejudice to the intellectual property rights of the grant beneficiaries.*

UMK przez UCNTN jest także przygotowany do przyjęcia na swoją platformę edukacyjną <http://portal.umk.pl/web/otwarte-zasoby> otwartych kursów e-learnigowych czy innych form edukacji zdalnej (np. webinarów), co więcej może wspomóc ich tworzenie. We wrześniu 2013 Komisja Europejska otworzyła swój portal wspierający rozwój otwartych zasobów edukacyjnych (OZE), który nazywa się Open Education Europe http://openeducationeuropa.eu/en/about_this_portal. Można do niego zgłaszać zasoby, jeśli się chce, by były szerzej widoczne w Europie. Bibliotekarze UMK zgłosili do portalu zasoby otwarte z platformy przygotowanej przez UCNTN.

Podsumowując należy podkreślić, że nowe formy upowszechniania wyników badań w Europie mają być po raz pierwszy tak szeroko zastosowane, co wydaje się bardzo pozytywne dla odbiorców zainteresowanych nauką. UMK zaś jest przygotowany zarówno od strony infrastruktury, jak doradczej, by te formy zastosować. Pozostaje nam tylko życzyć sobie, by jak największa liczba uczonych z Torunia wzięła udział w wyżej wymienionych programach unijnych.

Przekazany do druku w Głosie Uczelni.